

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Հասմիկ Հակոբյան

Ակադ. Հր. Թամրազյանի անվան հայ գրականության
պատմության և գրականության տեսության
ամբիոնի ասպիրանտ,
ԵՊՀ

ORCID ID 0009-0007-2616-6761

hasmikhakobyan1@gmail.com

DOI: 10.54503/1829-0116-2024.1-104

ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵՏԱԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ «ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԳԵՏՐ» ՎԵՊՈՒՄ

Բանալի բառեր- Վահագն Գրիգորյան, միջտեքստայնություն, վեպ-տարեգրություն, Եղեռն, շրջանակված պատմություն, պատմագրական մետագեղարվեստականություն

Վահագն Գրիգորյանի «Ժամանակի գետը» (2008) վեպն աչքի է ընկնում տեքստա-կառուցման հետաքրքիր սկզբունքներով: Վեպը Եղեռնը վերապրած Տեր-Գալստյան և Տերգալուստյան ընտանիքների տարբեր սերունդների ներկայացուցիչների կյանքի ու ճակատագրերի մասին է, որոնց միջոցով հեղինակը ներկայացնում է ավելի քան հարյուր տարվա ընդգրկում ունեցող ազգային ողբերգությունը: Վեպը երկխոսություն է ժամանակին արևմտահայերի հետ տեղի ունեցած ողբերգության փաստի ու դրան հաջորդած միջազգային ու թուրքական կառույցների հնչեցրած արձագանքների ու գնահատականի միջև, որոնք համեմատության հարթակ են ստեղծում՝ տեսանելի դարձնելով իրականության և դրա ընկալման ու մեկնաբանության անհամապատասխանությունը: Վեպի հիմնական պատումին զուգահեռ հեղինակը ներկայացնում է տեքստային ապացույցներ, որոնք վերցված են լրագրերի հրապարակումներից, արխիվներից, թուրք և այլազգի պաշտոնյաների հայտարարություններից ու հաղորդագրություններից և վավերական են ու ստույգ: Դրանք վեպին «պատմագրական մետագեղարվեստական» բնույթ են հաղորդում: Այս եզրույթն առաջարկել է կանադացի գրականագետ Լինդա Հաթչոնը 1980-ականների վերջին: Հոդվածի նորությունն այն է, որ Վ. Գրիգորյանի վեպն առաջին անգամ քննվում է Լ. Հաթչոնի առաջարկած «պատմագրական մետագեղարվեստականության» տեսության տեսանկյունից: Հոդվածը կառուցված է համաշխարհային գրականագիտության մեջ հայտնի գիտական հետևյալ հարացույցների երկխոսության սկզբունքի հիման վրա՝ հերմենևտիկա, ֆենոմենոլոգիա և սոցիոլոգիա, որոնց միջոցով փորձել ենք բացահայտել գեղարվեստական երկի համատեքստային մեկնաբանության առանձնահատկությունները: Այս տեսանկյունից անդրադառնալով վեպում առկա տարաբնույթ միջտեքստային շերտերին՝ նկատել ենք, որ այն ժանրային տարբեր պատումներ ընդգրկող կառույց է: Վեպի հիմնական շարադրանքը շրջանակված պատմության օրինակ է. վեպը գրվում է վեպի շարադրանքին զուգահեռ, պատմողը վեպի հերոսներից մեկն է՝ Գնելը, որը պարբերաբար հանդես է գալիս վեպի մյուս հերոսների՝ իր ազգականների անուններից: Վեպի միջտեքստային շերտերից է Տարոնի նամականին, որն ուղարկվում է Եվրոմիության էլեկտրոնային կայքին: Միջտեքստայնության մյուս շերտն ինքնահղման օրինակներն են. հերոսների կեցության հիմնական միջավայրը 5-րդ փողոցն է, որն առկա է Վ. Գրիգորյանի այլ ստեղծագործություններում ևս: Հեղինակն ամբողջացնում է փողոցի հավաքական կերպարը՝ այնտեղ ապրող մարդկանց ընդհանուր ճակատագրով: Հեղինակային ինքնահղման մյուս օրինակը երկից երկ տեղափոխվող հերոսներն են, այս դեպքում՝ Հայկարամ Թորգոմյանը, որին հանդիպում ենք նաև Վ. Գրիգորյանի «Աղա-

մամուլ» երկում: Առկա են որոշակի առնչություններ հեղինակի Մարիամի և աստ-վածաշնչյան Մարիամի կերպարների միջև:

Hasmik Hakobyan

PhD student of the Chair of History and Literary Theory of
Armenian Literature named after Acad. Hr. Tamrazyan,
YSU

ORCID ID 0009-0007-2616-6761

hasmikhakobyan1@gmail.com

HISTORIOGRAPHIC METAFICTION IN VAHAGN GRIGORYAN'S NOVEL "THE RIVER OF TIME"

Key words - Vahagn Grigoryan, intertextuality, novel-chronology, Genocide, framed story, historiographic metafiction

In 2008, Vahagn Grigoryan's novel "The River of Time" was published, standing out for its interesting principles of text construction. The novel delves into the lives and destinies of representatives from different generations of the Ter-Galstian and Tergalustian families who survived the Genocide. Through their stories, the author presents a national tragedy spanning more than a hundred years. Evidently, the novel serves as a dialogue between the actual tragedy faced by the Western Armenians at the time and the responses from international and Turkish institutions in the aftermath. This establishes a platform for comparison, revealing the inconsistency between reality and its perception and interpretation.

Alongside the main storyline, the author introduces valid textual evidence taken from newspapers, archives, statements, and reports of Turkish and foreign state officials, giving the novel a 'historiographic metafiction' character. This concept was coined by a Canadian literary theorist Linda Hutcheon in the late 1980s. The novelty of this article lies in the fact that V. Grigoryan's novel is examined through the lens of L. Hutcheon's theory of 'historiographic metafiction' for the first time. The article is based on the principle of dialogue between the paradigms known in the global literary studies such as hermeneutics, phenomenology, and sociology, through which we attempt to elucidate the peculiarities of contextual interpretation of the novel. By analyzing diverse intertextual layers in the novel through this perspective, we observe that it consists of narratives of various genres.

The primary narrative of the novel is an example of a framed story: the novel is being written parallel to its narration. The narrator, Gnel, is one of the characters of the novel who regularly speaks on behalf of the other characters, his relatives. One of the intertextual layers in the novel is Taron's letters sent to the electronic web page of the European Union. Another layer of intertextuality are the examples of self-reference: the main living environment of the heroes is the 5th street, a recurring element in V. Grigoryan's other works. The author completes the collective image of the street with the shared fate of its people. Another instance of the author's self-reference is the appearance of characters who transition from one novel to another. In this case, Haykaram Torgomyan, present in the author's "Adamamut" poem, is featured. Several correlations exist between the characters of Mariam in the novel and in the Bible.

Асмик Акопян
аспирант кафедры истории и литературной теории
армянской литературы имени акад. Гр. Тамразяна,
ЕГУ
ORCID ID 0009-0007-2616-6761
hasmikhakobyan1@gmail.com

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКАЯ МЕТАФИКЦИЯ В РОМАНЕ ВААГНА ГРИГОРЯНА "РЕКА ВРЕМЕНИ"

Ключевые слова - Ваагн Григорян, интертекстуальность, роман-хронология, Геноцид, история кадра/фрейм рассказа, историографическая метафикция.

Роман Ваагна Григоряна «Река времени» (2008), отличающийся интересными принципами построения текста. Роман о жизни и судьбах представителей разных поколений семей Тер-Галстян и Тергалустян, переживших Геноцид, через который автор представляет национальную трагедию, охватывающую более чем сто лет. Судя по всему, роман представляет собой диалог между фактом трагедии, произошедшей в то время с западными армянами, и последовавшей за ней реакцией и оценкой международных и турецких структур, которые создают площадку для сравнения, обнажая несоответствие действительности, и его восприятие и интерпретация. Наряду с основным сюжетом романа автор представляет текстовые доказательства, которые взяты из газетных публикаций, заявлений и сообщений турецких и иностранных правительственных чиновников и являются действительными и точными. Они придают роману характер «историографическая метафикция». Этот термин ввела канадский литературовед Линда Хачен в конце 1980-х годов. Новизна статьи заключается в том, что роман Ваагна Григоряна впервые рассматривается с позиций теории «историографической метафикции», предложенной Линдой Хатчеон. Статья построена на основе принципа диалога следующих научных парадигм, известных в мировом литературоведении: герменевтики, феноменологии и социологии, посредством которого мы попытались выявить особенности контекстуальной интерпретации литературного произведения. Рассматривая с этой точки зрения над различными интертекстуальными пластами романа, мы заметили, что роман представляет собой структуру, охватывающую разные жанровые формы. Основное повествование романа представляет собой образец рамочного текста: роман написан параллельно повествованию романа, рассказчик - Гнель, один из героев романа, регулярно выступает от лица других героев романа, своих родственников. Среди интертекстуальных пластов романа — письма Тарона, отправленные на сайт Евросоюза. Еще один уровень интертекстуальности — это примеры — это примеры самореференции. Основной средой обитания героев является 5-я улица, которая присутствует и в других произведениях Ваагна Григоряна. Собирательный образ этой улицы автор завершает общностью судеб живущих на ней людей. Другим примером авторской самореференции являются персонажи, переходящие от одного к другому, в данном случае Айкарам Торгомян, которого мы встречаем также в произведении Ваагна Григоряна «Адамамут». Между героиней Мариам и библейской Мариам существуют определенные связи.

Ներածություն

Վ. Գրիգորյանի «Ժամանակի գետը» վեպն իր մեջ ներառում է ժանրային մի քանի տարրերի սկզբունքներ՝ փաստագրություն, նամակագրություն, հուշագրություն և այլն: Ինքը՝ հեղինակը, վեպը բնորոշել է *վեպ-տարեգրություն* եզրույթով: Վեպի առաջին արձագանքներից է գրականագետ Ժենյա Քալանթարյանի «Ապագան սկսվում է անցյալից» հոդվածը (Քալանթարյան, 2014), որտեղ քննվում են վեպի գաղափարական, բովանդակային մի շարք հարցեր: Ժ. Քալանթարյանը վեպում առկա և մեզ

հետաքրքրող հրապարակախոսական ներդիր-տեքստերի առիթով այսպիսի եզրահանգում է արել. «Ցանկալի կլիներ, անշուշտ, գիրքը զերծ տեսնել հրապարակախոսական ուղղագիծ խոսքի կիրառությունից, ինչպես նաև գեղարվեստական տեքստի մեջ վավերական, արխիվային նյութերի ու մամուլի հաղորդագրությունների առատ օգտագործումից, ինչը ժամանակակից հայ արձակի բնորոշ հատկանիշներից մեկն է (Զ. Խալափյան, Պ. Զեյթունցյան...)» (Քալանթարյան, 2014):

Գրքին հոդվածով անդրադարձել է գրականագետ Արմեն Ավանեսյանը՝ քննելով վեպի պոետիկայի մի քանի հարցեր (Ավանեսյան, 2020): Անդրադառնալով վեպում առկա մետաֆորային արժեքներ ունեցող սիմվոլներին, պատումի բովանդակությանն ու կառուցվածքին՝ Ա. Ավանեսյանը գրում է. «Այս շեղագիր տեքստերը 1915-ից մինչև այսօր շարունակվող տեղեկատվական պատերազմի խորհուրդն ունեն» (Ավանեսյան, 2020): Ա. Ավանեսյանն անդրադարձել է նաև վեպի, ինչպես հոդվածագիրն է բնորոշում, *շատախոս* և *անխոս* հերոսներին՝ նրանց միջոցով վեպին հաղորդված գեղարվեստական առանձնահատկությունը համարելով ստեղծագործության ամենահաջողված առավելություններից մեկը:

Մեր նպատակն է քննել վեպը պատմագրական մետագեղարվեստականության տեսանկյունից: Պատմագրական մետագեղարվեստականությունը հետմոդեռն վեպի տեսակ է, որն անդրադառնում է պատմական իրադարձությունների մեկնաբանման խնդրին, գեղարվեստականի և իրականի, պատմական փաստի և անհատական փորձի փոխհարաբերություններին, պատմության և գրականության երկխոսությանը: Այդ երկխոսությունը մասամբ հնարավոր է դարձել Յուլիա Կրիստևայի՝ բախտինյան բազմաձայնության, երկխոսության և հետերոգլոսիայի՝ տեքստի բազմակի հնչյունավորման տեսության վերամշակման շնորհիվ (Кристева, 2000): «Ժամանակի գետը» վեպը հարուստ է պատմական, լրագրային, էպիստոլյար ժանրի և այլ տիպի տեքստային ներդիրներով, որոնց շնորհիվ այն կարելի է բնորոշել որպես պատմագրական մետագեղարվեստական ստեղծագործություն: Եզրույթն առաջարկել է Լինդա Հաթչոնը 1987 թ. գրված «Սկսելով տեսականացնել պոստմոդեռնը» էսսեում, հետո այդ գաղափարը զարգացրել է իր հիմնական ուսումնասիրության՝ «Պոստմոդեռնիզմի պոետիկայի» մեջ (1988): Լինդա Հաթչոնը գրում է, որ պատմագրական մետագեղարվեստական գրականությունն աշխատում է իր ներսում տեղավորվել պատմական դիսկուրս՝ միաժամանակ պահպանելով գեղարվեստական ինքնավարությունը: Պատմագրական մետագեղարվեստական գրականությունը ջնջում է գեղարվեստական գրականության և պատմության միջև սահմանը՝ ընդգծելու, որ պատմությունն ինքնին պատմվածք է: Ըստ Հաթչոնի տեսության՝ պատմության և գեղարվեստական գրականության ինտերտեքստերը զուգահեռ (թեև ոչ հավասար)

կարգավիճակ են ստանում թե՛ «աշխարհի», թե՛ գրականության տեքստային անցյալի պարողիկ վերամշակման մեջ (Hutcheon, 1989):

Հոդվածը կառուցված է գիտական հետևյալ հարացույցների երկխոսության սկզբունքի հիման վրա՝ հերմենևտիկա, ֆենոմենոլոգիա և սոցիոլոգիա (Տուրիշևա, 2017): Ֆրանսիացի փիլիսոփա Պոլ Ռիկերի առաջարկած հերմենևտիկայի և ֆենոմենոլոգիայի համադրման՝ ֆենոմենոլոգիական հերմենևտիկայի միջոցով անդրադարձել ենք վեպի «պատմողական գործունեության» տարբեր ձևերին՝ փորձելով ցույց տալ, թե տեքստն ինչպես է գրվում, պատմվում և ընկալվում տարբեր սուբյեկտների կողմից: Սոցիոլոգիական հարացույցի օգնությամբ փորձել ենք բացահայտել արտատեքստային իրականության հետ տեքստի հարաբերությունը: Ըստ այդմ՝ հնարավոր չէ ներթափանցել անցյալի իրադարձությունների մեջ՝ առանց դիմելու դրանց վերաբերյալ տեքստերին, քանի որ, ըստ սոցիոլոգիական հարացույցի տեսաբանների, այն պատմությունները, որոնք տեքստային ձևավորում չեն ունեցել, գոյություն չունեն: Ըստ սոցիոլոգիական հարացույցի արդիականացման արդյունքում առաջացած նոր պատմականության տեսության՝ տեքստը պատմական է, իսկ պատմությունը՝ տեքստային. տեքստը մտնում է կյանք և մոդելավորում նրա ընթացքը, կյանքը մտնում է տեքստ և որոշում նրա բովանդակությունը: Անցյալը ներթափանցում է ներկա, որն իր հերթին ազդում է պատմական իրադարձությունների մեկնաբանության վրա:

«Ժամանակի գետը» վեպը շարադրված է բազմանուն հերոսներից մեկի՝ Գալուստ/Գնել/Գալուա Տեր-Գալստյանի անունից, որը պատումի տարբեր հատվածներում երբեմն ներկայանում է տվյալ հատվածի առանցքային որևէ այլ կերպարի անունից: Վեպի ողջ ընթացքին զուգահեռ է գրվում վեպը, որը պետք է հանձնվի ընթերցողի դատին: Վեպ վեպի ներսում կամ պատմություն պատմության մեջ իրողությունը գրական «գործիք» է, որը շատ հին պատմություն ունի (Herman D.; Manfred J.; Ryan Marie-Laure. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory): Սա շրջանակված պատմության օրինակ է, որտեղ վեպի հերոսներից մեկը դառնում է հենց այդ վեպը շարադրողը՝ մտնելով իր նախնիների մաշկի մեջ. «...Կեսգիշերին, երբ մատներս վերջապես համակարգչի ստեղնաշարին դիպան, ես նորից ես չեի: Ես հայրս էի, նորածին Գլակը, և ինձ՝ Գլակին, գրկած տատս՝ Մարիամը, քայլում էր չոր, փոշոտ, անջուր, անծայր անապատով՝ Հալեպից դեպի Դեյր-Էլ-Զոր...» (Գրիգորյան, 2017: 38):

Վավերագիր տեքստային ներդիրներով կառուցվող պատմությունը հաճախ խորհրդանշական և հոգեբանական նշանակություն է ստանում արտաքին պատմության հերոսների համար: Վ. Գրիգորյանի հերոսների կյանքը դառնում է նույնքան իրական, որքան գրողի կամ պատմողի կյանքը: Ներքին և արտաքին պատմությունների միջև առկա զուգահեռներն ու համընկնումները իրական պատմության ճշմարտացիությունը հաստա-

տելու, ապացուցելու գործառույթ են իրականացնում: Երբ պատմությունը պատմվում է մեկ ուրիշի ներսում՝ որպես սյուժեի մաս պատմվելու փոխարեն, դա թույլ է տալիս հեղինակին խաղալ հերոսների մասին ընթերցողի ընկալումների վրա. պատմողի շարժառիթներն ու վստահելիությունը ինքնաբերաբար կասկածի տակ են դրվում ("What Is a Story within a Story?". Language Humanities): Կասկածը ցրելու համար հեղինակը սուրյեկտիվ պատմություններին զուգահեռ ներկայացնում է նաև օբյեկտիվ իրողություններ, որոնք մեջբերումներ են ժամանակին դիտորդական առաքելությամբ Թուրքիայում գտնված միջազգային դեսպանների զեկուցումներից ու հաղորդումներից, պատմական տարբեր արխիվներից: Այսպես, վեպում մեջբերված է Խարբերդում Միացյալ Նահանգների հյուպատոս Լեալի Ա. Դևիսի գրությունը՝ ուղղված իր անմիջական ղեկավարին՝ Կոստանդնուպոլսում Միացյալ Նահանգների դեսպան Հենրի Մորգենթաուին. «Միր, պատիվ ունեմ տեղեկացնել էրբնէ որնէ կառավարության նախաձեռնած ամենադաժան հղացման՝ մարդկային պատ մության մեծագույն ողբերգություններից մեկի մասին...» (Գրիգորյան, 2017: 41): Այս տեքստային ապացույցին հաջորդում է թուրքական կողմի պաշտոնական արձագանքը. «Սուտ է, որ Թուրքիայում տեղի են ունեցել հայերի սպանության դեպքեր, առավել ևս՝ զանգվածային սպանության» (Գրիգորյան, 2017: 47): Տեքստային ապացույցների վավերականությունը կարելի է հաստատել՝ դիմելով մեկ այլ գեղարվեստական գործի: 2009 թ. Հայոց ցեղասպանության խավարի միջով ճամփորդության մեկ այլ պատմություն է ընթերցողի դատին հանձնել Մարգարիտ Աճեմյան-Ահներթը՝ շարադրելով իր մոր՝ Եղեռնը վերապրած Եսթերի հուշերը «Դռան թակոցը» գրքում: Նա ևս իր պատմությունը շարադրել է՝ մեջբերելով քաղաքական գործիչների, լրագրերի և պաշտոնական հաղորդագրությունների, հայտարարությունների տեքստերը: Այստեղ հանդիպում ենք ԱՄՆ դեսպան Մորգենթաուին, որը 1915 թվականի օգոստոսի 3-ին իր օրագրի էջերում գրել է. «Թալեաթն է ուզում ոչնչացնել խեղճ հայերին: Նա ինձ հայտնեց, որ «Միություն և առաջադիմություն» կոմիտեն ամբողջապես քննարկել է գործն իր բոլոր մանրամասնություններով և պաշտոնապես ընդունել գործողության ծրագիր» (Աճեմյան-Ահներթ, X): Պատմական նույն աղետի մասին գրված երկու ստեղծագործությունների (վեպ-հուշագրություն/վեպ-տարեգրություն) բովանդակային և կառուցվածքային առնչությունները (հայտարարությունները, հաղորդագրությունները որպես տեքստային ներդիր օգտագործելը) փաստում են այն, որ գրողները, վավերական ապացույցներ ներկայացնելով, փորձել են կանխել իրենց պատմածի ճշմարտացիությունը կասկածի տակ դնելու հավանականությունը:

Թուրքական ղեկավարության նպատակների ու գործողությունների քայլաշարը ցույց տալու համար հեղինակն այսպիսի հատված է մեջբերում. «Ինչպես Իթթիհատի գլխավոր գաղափարախոսներից դոկտոր

Նազրման էր ասում, «*պատմության բնականոն ընթացքի դեպքում հայերը բալկանյան ժողովուրդների օրինակով կբաժանվեն կայսրությունից*» (Գրիգորյան, 2017: 47): Տեքստային ապացույցներով հեղինակը փորձում է ներկայացնել թուրքական անշեղ քաղաքականության քայլաշարը՝ միաժամանակ ցույց տալով նաև իր հերոսների պատմությունների հավաստիությունը:

Վեպում առանձնահատուկ տեղ է հատկացվում Տարոնի նամակա-նուն, որը կապի միակողմանիության գիտակցմամբ այնուհանդերձ հե-տևողականորեն ուղարկվում է www.dialogue.eu.us-ին՝ ԱՄՆ-ում Եվրո-պական միության պատվիրակության էլեկտրոնային կայքին. «Միակող-մանի կապը, իհարկե, հանդիպում չի, առավել ևս՝ երկխոսություն (գոնե աչքի անցկացնում ես, թե՞ միանգամից ես խոտանում)», բայց ոչինչ, այսօր ինքնակենսագրական բացահայտումներ եմ անելու» (Գրիգորյան, 2017: 400): Տարոնի նամականին ոչ միայն բացում է պատմական իրադար-ձությունների պատկերը միջազգային հանրության առաջ, այլ նաև ցույց է տալիս այդ հանրության անտարբեր, իսկ Տարոնի բախտակիցների ճա-րահատյալ լավատես լինելը:

Թանգիմաթի, Սևրի դաշնագրի, 1941 թ. «20 դասակարգի գորահա-վաքի», Հրանտ Դինքի սպանության, Աղթամարի վերանորոգված Ս. Խաչ եկեղեցու բացման հանգամանքների, «Թալեաթ փաշայի շարժման», հայ-րենադարձության, 1988 թվականի սումգայիթյան դեպքերի և երկրաշար-ժի, ինչպես նաև այլ պատմական իրադարձությունների մասին տեքստա-յին անդրադարձները փաստում են վեպի «պատմագրական մետագեղար-վեստական» բնույթը, որի բնորոշ հատկանիշներից է նաև պատմական իրողությունը հեզնելու միտումը, երբ թվացյալ ինտրովերտ միջտեքստայ-նության մեջ պարողիայի հեզնական ինվերսիաների միջոցով ավելաց-վում է մեկ այլ հարթություն՝ արվեստի քննադատական հարաբերու-թյունը դիսկուրսի «աշխարհի» և դրանից դուրս հասարակության և քա-ղաքականության հետ: Հեզնանքի միջոցով է ներկայացվում Թուրքիայում ժամանակին ընդունված Ունևորության տուրքի մասին օրենքը, ըստ որի՝ բոլոր ոչ մահմեդականները նույնիսկ չնչին ունեցվածքի դեպքում հսկա-յական տուրք պետք է վճարեին, մահմեդականները՝ հակառակը: «Թուր-քերն իրենց սգավոր զգացին. նրանց ունեցվածքը չնչին դուրուշների էր գնահատվել. ի՞նչ, մինչև հիմա հպարտությամբ իրենց ունևոր էին հա-մարել, այսուհետ թշվառների շարքն են անցնում: Ոչ մահմեդականները, ընդհակառակը, հարսանքավորի դերում հայտնվեցին» (Գրիգորյան, 2017: 158): Սա թուրքերի մշակած սպանության մյուս մեթոդն էր՝ «խաղաղ» սպանության մեթոդը: Հեզնանքի մյուս դրսևորումը վեպում հաճախ կրկնվող «*Պատմությունը թուրքից ավելի պարզերես ազգ չգիտի*» ձևա-կերպումն է:

Ուշագրավ են վեպում հանդիպող հեղինակային ինքնահղման

դրվագները: Բովանդակային առումով նկատելի առնչություններ ունեն նրա երկու վեպերը՝ 2008 թ. գրված «Ժամանակի գետը» և դրանից տասը տարի անց գրված «Պողոս-Պետրոսը», իսկ այս վեպերի ակունքը հեղինակի ավելի վաղ՝ առաջին անգամ 1984 թ. լույս տեսած, ապա վերահրատարակված «Աղամամութ» ստեղծագործությունն է, որի հերոսներից է Հայկարամ Թորգոմյանը: Խորենացու սիրելի առաջնորդներ Հայկի և Արամի անունների միաձուլումից առաջացած անունը և Հայկ Նահապետի հոր՝ Թորգոմի անունով կնքված ազգանունն է հեղինակը տվել ոչ միայն «Աղամամութի», այլ նաև «Ժամանակի գետը» վեպի հերոսներից մեկին, որը ծնվել էր նախանցյալ դարում, ակտիվ մասնակցել էր հասարակական կարևոր խնդիրների լուծմանը, և որի մահվան նկարագրով էլ սկսվում է վեպը: Այդ խորհրդանշական պատկերն ամբողջանում է «Ժամանակի գետը» երկում առկա հետևյալ հատվածով. «Բացառիկ մարդ էր Հայկարամը, թեկուզ հենց նրանով, որ արդեն շուրջ իննսուն տարի մեր փողոցում էր ապրում, իսկ եկավ երևի ոչ պակաս երեսուն տարեկան՝ մանկությունն ու երիտասարդությունը Մուշում թողած (Տարոնում՝ ասում էր ինքը): Մահը, իհարկե, վաղուց էր նրան փնտրում, առաջին անգամ, հասկանալի է, Մուշում (Տարոնում), բայց ոչ մի կերպ (ըստ մահախույսի՝ ի հեճուկս ճակատագրի) չէր գտնում» (Գրիգորյան, 2017: 12):

Հեղինակային ինքնահղման մյուս օրինակը 5-րդ փողոցի առկայությունն է Վ. Գրիգորյանի տարբեր ստեղծագործություններում: Հիշատակելով Վ. Գրիգորյանի՝ 1989 թ. լույս տեսած «5-րդ փողոց» և 2012 թ. հրատարակված «Զարմանալի իրադարձություններ 5-րդ փողոցում» ժողովածուները՝ գրականագետ Ժենյա Քալանթարյանն իրավացիորեն գրական ավանդույթ է տեսնում պատմական այդ տարածքի նկատմամբ գրողի ունեցած «սեփականատիրոջը» բնորոշ հավատարմության մեջ (Քալանթարյան, 2018): Ինքը՝ հեղինակը, այսպես է մեկնաբանում վայրի ընտրության միտումը. «5-րդ փողոցը սոսկ խորհրդանիշ չէ: Ոչ էլ պատահական վայր: Վայրը անուն է տալիս մարդկանց, մարդիկ՝ վայրին էություն և առանձին-առանձին դեպքերի ու ճակատագրերի զարգացումով պատմվածքից-պատմվածք ու վիպակից-վիպակ ամբողջանում է փողոցի հավաքական կերպարը՝ նրա մարդկանց ընդհանուր ճակատագրով» (Գրիգորյան, 1989: 2):

Որոշակի առնչություններ կան նաև հերոսուհի Մարիամի և աստվածաշնչյան Մարիամի կերպարների միջև: Աստվածաշնչյան պատմությունների տրամաբանությամբ հեղինակը շարադրել է Գլակից ու Մարիամից եկածի հետքերը. «Գլուխը կորցրած Ամենաբարձրյալին (նա, ախր, ցանկանում էր պատժել և ոչ թե ոչնչացնել) այլ բան չի մնում, քան հուշել երկունքի ցավերի մեջ գտնվող Մարիամ անունով թորգոմուհուն. նա կփրկվի, նրա զավակն էլ նոր թորգոմացիների նախահայրը կդառնա, եթե նա որևէ կերպ հասնի Սրբազան լեռանը» (Գրիգորյան, 2017: 260): Սա

Գնելի վեպի այլաբանական շարադրանքն է, որին հեղինակը «Քրույների հայտնությունը» վերնագիրն է տվել:

Այսպիսով՝ տարբեր ժանրերի մետատեքստերի զուգակցությամբ Վահագն Գրիգորյանը, մեկ վավերագրի, ժամանակի իրողությունները լավ ուսումնասիրած պատմաբանի, մեկ գեղարվեստի ու հրապարակախոսության սկզբունքներում հմուտ արվեստագետի վարպետությունը դրսևորելով, ստեղծել է մետագեղարվեստական ու միաժամանակ պատմական վեպ՝ «պատմագրական մետագեղարվեստական» գրականություն, որն արտացոլում է Եղեռնի ազդեցությամբ ձևավորված հայկական իրականության վերջին հարյուր տարվա պատմությունը: Այն հանդես է գալիս որպես մեկնաբանությունների ամբողջություն՝ կախված պատմողների անհատականություններից և պահպանված ապացույցներից:

Գրականության ցանկ

1. **Աճեմյան-Ահներթ Մ.**, Դռան թակոցը (Ճամփորդություն Հայոց ցեղասպանության խավարի միջով): Եր.: Հայ օգնության ֆոնդ, 2009, 226 էջ:
2. **Ավանեսյան Ա.**, //Վահագն Գրիգորյանի «Ժամանակի գետը» վեպի պոետիկայի մի քանի հարցեր// Գրականագիտ. հանդես. – 2020. – Թիվ 2. – էջ 187-197:
3. **Գրիգորյան Վ.**, «Աղամամութ», Եր.: Անտարես, 2022, 440 էջ:
4. **Գրիգորյան Վ.**, «Ժամանակի գետը», Եր.: Անտարես, 2017, 526 էջ:
5. **Գրիգորյան Վ.**, «Պողոս-Պետրոս», Եր.: Անտարես, 2019, 536 էջ:
6. **Գրիգորյան Վ.**, 5-րդ փողոց, Եր., «Խորհրդային գրող», 1989:
7. **Տուրիշևա Օ. Ն.**, Արտասահմանյան գրականագիտության տեսությունը և մեթոդաբանությունը, Ե., 2017:
8. **Քալանթարյան Ժ.**, //Ապագան սկսվում է անցյալից//, Գրական թերթ, 25. 08. 2014:
9. **Քալանթարյան Ժ.**, //Վ. Գրիգորյանի «5-րդ փողոցի ծննդաբանությունը». ավանդույթ և անհատականություն//, ՎԷՄ համահայկական հանդես, 2018 86-104: Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 22.07, 2018:
10. **Hutcheon L.**, "Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History" Intertextuality and Contemporary American Fiction. Ed. O'Donnell, P., and Robert Con Davis. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989:
11. **Кристева Ю.**, // Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / пер. с фр., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова. М.: ИГ Прогресс, 2000, с. 427–457.

Համացանցային աղբյուրներ

12. **Herman D.; Manfred J.; Ryan Marie-Laure.** Routledge Encyclopedia of Narrative Theory. Routledge. p. 134. ISBN 978-1-134-45840-0. (մուտք՝ 20.01.2024)
13. "What Is a Story within a Story?". Language Humanities. (մուտք՝ 20.01.2024)

References

1. **Achemyan-Ahnert M.**, Knocking on the door (Journey through the darkness of the Armenian Genocide). S.. Armenian relief fund, 2009, 226 pages.
2. **Avanesyan A.**, //Some issues of the poetics of Vahagn Grigoryan's "River of Time" novel// Literary. journal. - 2020. - No. 2. - Page 187-197.
3. **Grigoryan V.**, "Adamamut", Yer. Antares, 2022, 440 p.

4. **Grigoryan V.**, "The River of Time", Yer. Antares, 2017, 526 p.
5. **Grigoryan V.**, "Poghos-Petros", Jerusalem. Antares, 2019, 536 p.
6. **Grigoryan V.**, 5th Street, Yerevan, "Soviet Writer", 1989.
7. **Hutcheon L.**, "Historiographic Metafiction Parody and the Intertextuality of History" Intertextuality and Contemporary American Fiction. Ed. O'Donnell, P., and Robert Con Davis. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989:
8. **Kalantaryan Zh.**, //The future starts from the past//, Literary newspaper, 25. 08: 2014.
9. **Kalantaryan Zh.**, //V. "Genealogy of 5th Street" by Grigoryan. tradition and personality//, VEM pan-Armenian journal, 2018 86-104. The article was accepted for publication on July 22, 2018.
10. **Turisheva O. N.**, The Theory and Methodology of Foreign Literary Studies, Y., 2017.
15. **Kristeva. Y.**, //Bakhtin, the word, dialogue and romance // French semiotics: From structuralism to post-structuralism / Tr. from French. , comp., entered. Art. GK Kosikova. Moscow: Progress IG , 2000. Pp 427–457.

Internet sources

16. **Herman D. ; Manfred J. ; Ryan Marie-Laure.** Routledge Encyclopedia of Narrative Theory. Routledge. p. 134. ISBN 978-1-134-45840-0. (Access: 20.01.2024)
17. "What Is a Story within a Story?". Language Humanities. (Access: 20.01.2024)

Հասմիկ Հակոբյան – Երևանի պետական համալսարանի ասպիրանտ գրականության տեսություն (Շ.01.04) մասնագիտությամբ: Գիտական հետաքրքրությունները՝ նորագույն շրջանի հայ գրականություն, միջտեքստայնություն: Հեղինակ է չորս հոդվածի:
 ORCID ID: 0009-0007-2616-6761
 hasmikhakobyan1@gmail.com

Асмик Акобян – аспирантка кафедры теории литературы ЕГУ. Научные интересы: современная армянская литература, интертекстуальность. Автор четырех статей.

ORCID ID: 0009-0007-2616-6761
 hasmikhakobyan1@gmail.com

Hasmik Hakobyan - PhD student of the Chair of Literary Theory of Yerevan State University. Scientific interests: modern Armenian literature, intertextuality. She is an author of four articles.

ORCID ID: 0009-0007-2616-6761
 hasmikhakobyan1@gmail.com

Ընդունվել է տպագրության 17.04.2024թ.: